

Nieuwsbrief

Netwerk Vleermuizen en Steenmarters in Gebouwen

Nr. 1, februari 2010

Het **Netwerk Vleermuizen en Steenmarters in Gebouwen** is een project van de Zoogdiervereniging en Brabants Landschap. Dit netwerk neemt deelnemende gemeenten de afhandeling van overlast die door vleermuizen en steenmarters in gebouwen wordt veroorzaakt grotendeels uit handen. De opbouw van het netwerk vindt plaats van 2008 tot 2011 en wordt gesubsidieerd door de Provincie Noord-Brabant.

Deze nieuwsbrief geeft de stand van zaken aangaande de opbouw van het netwerk weer, en bevat verder enkele verslagen van afgehandelde meldingen.

Hoe werkt het?

Mensen die overlast hebben van vleermuizen of een steenmarter in een gebouw nemen contact op met het gemeentelijke meldpunt (bij zowel deelnemende als niet-deelnemende gemeenten). Deelnemende gemeenten hebben een lijst van 3-4 vrijwilligers. Ze noteren de adresgegevens van de melder en nemen dan contact op met één van de vrijwilligers. Is deze vrijwilliger op dat moment niet in de gelegenheid contact op te nemen met de melder dan belt de gemeente de volgende vrijwilliger op de lijst. De eerste vrijwilliger die wél in de gelegenheid is de melding af te handelen krijgt de adresgegevens van de melder. Hij of zij neemt telefonisch contact op met de melder en bezoekt indien nodig het adres. In de meeste gevallen is tekst en uitleg over de leefwijze van vleermuizen of de steenmarter voldoende om het probleem op te lossen; hun aanwezigheid in het gebouw is vaak maar tijdelijk en daardoor acceptabel. Soms zijn kleine ingrepen nodig om het probleem op te lossen. Deze nieuwsbrief bevat verschillende voorbeelden hiervan. Is de overlast die de dieren veroorzaken niet eenvoudig op te lossen dan wordt bekeken of, hoe en wanneer maatregelen genomen kunnen worden om terugkeer onmogelijk te maken en hoe dit verlies van een verblijfplaats is te compenseren. Hierbij kan een vrijwilliger hulp krijgen van Peter Twisk of een medewerker van de Zoogdiervereniging. Niet-deelnemende gemeenten handelen zelf de meldingen af.

Organisaties

Het netwerk wordt opgebouwd door de Zoogdiervereniging in samenwerking met Brabants Landschap. Peter Twisk voert de werkzaamheden namens de Zoogdiervereniging uit, Jochem Sloothaak bij Brabants Landschap. De opbouw van het netwerk wordt gefinancierd door de Provincie Noord-Brabant.

natuur dichtbij huis

Brabants Landschap

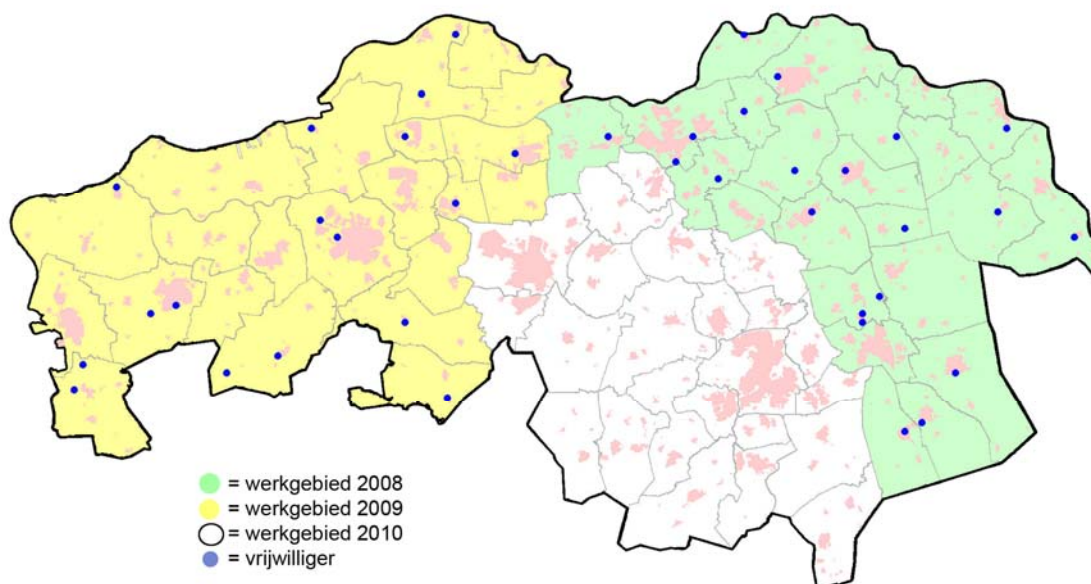
Coördinatiepunt Landschapsbeheer

Provincie Noord-Brabant

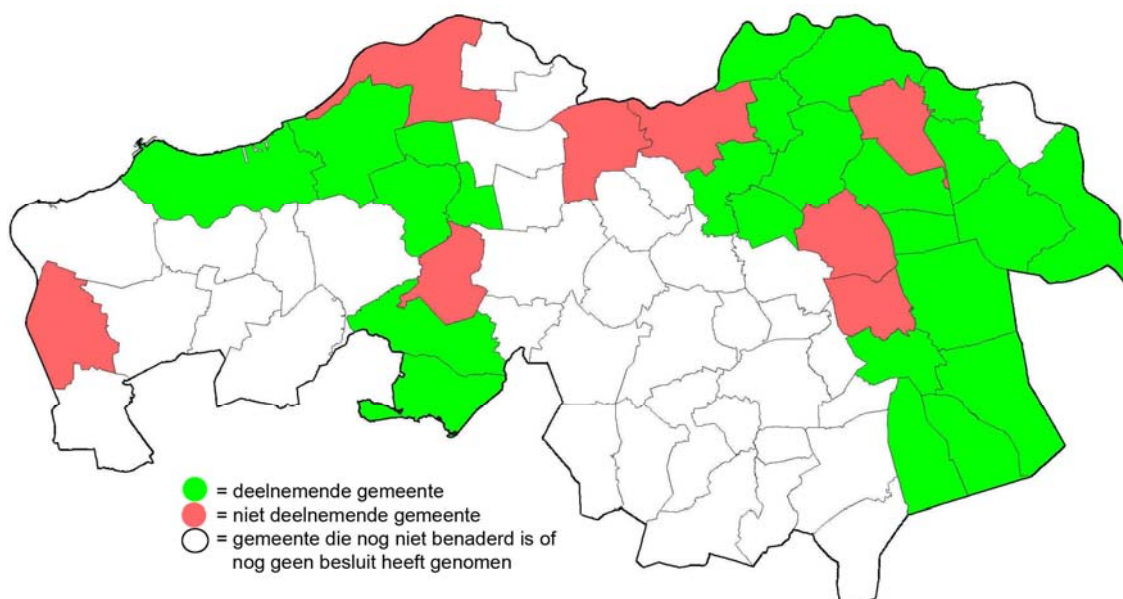
Vrijwilligers

Om vrijwilligers voor het netwerk te werven worden lezingen gegeven voor lokale natuurverenigingen zoals IVN- en KNNV-afdelingen. In 2008 gebeurde dit voor zeven verenigingen, in 2009 voor elf verenigingen. Verder werden leden van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant en de Zoogdiervereniging benaderd. In 2008 werden op die manier éénentwintig vrijwilligers geworven, in 2009 zeventien vrijwilligers. Bijgaande plattegrond geeft een overzicht in de verspreiding van de vrijwilligers over de provincie. In 2010 worden vrijwilligers gezocht in het midden van de provincie.

Deelnemende gemeenten

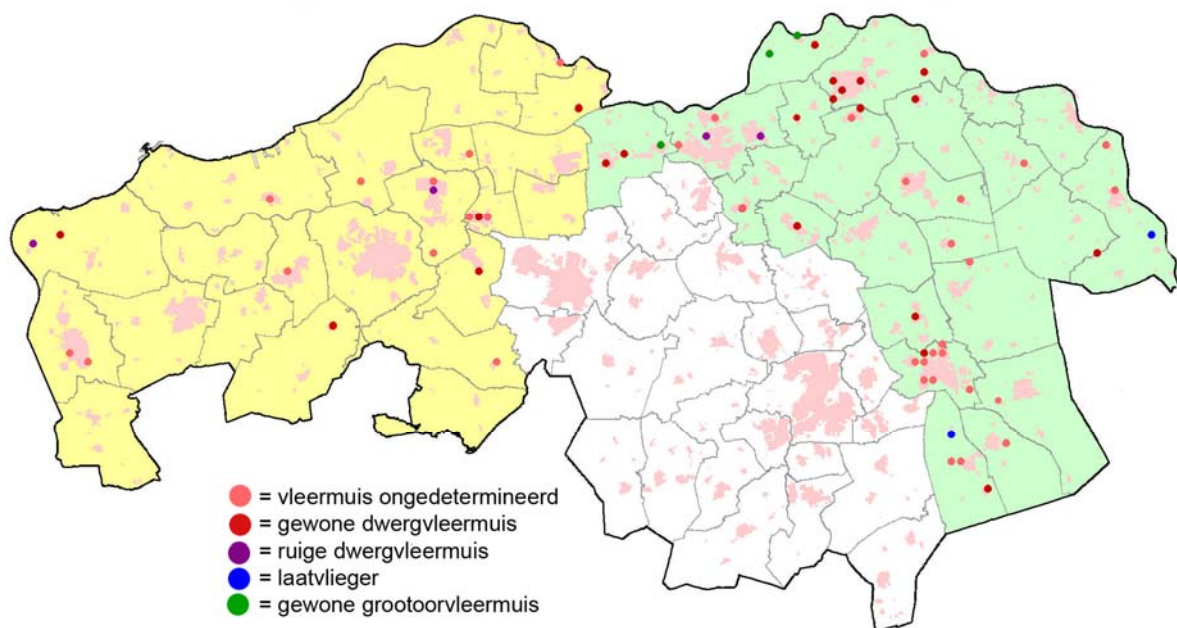
In oktober '08 zijn de gemeenten in oostelijk Brabant (groen op bovenstaande kaart) aangeschreven om ze uit te nodigen deel te nemen aan het netwerk. In oktober '09 werden voor dit doel gemeenten in westelijk Brabant (geel op bovenstaande kaart) aangeschreven. In oostelijk Brabant besloten tot nu toe 16 gemeenten aan het netwerk deel te nemen (gemeente Lith is opgegaan in de gemeente Oss), vijf gemeenten nemen niet deel en één gemeente heeft hierover nog geen besluit genomen. In westelijk Brabant hebben tot nu toe zeven gemeenten

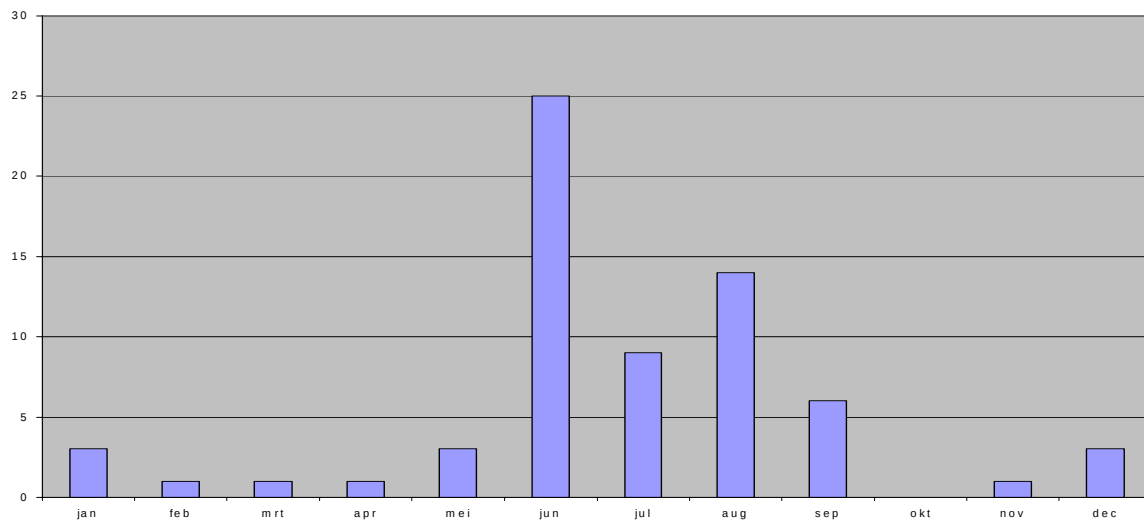
positief op de uitnodiging gereageerd en drie negatief. Twaalf gemeenten hebben nog geen besluit hierover genomen. In 2010 worden gemeenten in Midden Brabant aangeschreven.

Binnengekomen meldingen

Bij vrijwilligers van het netwerk kwamen in 2009 in totaal 80 meldingen binnen. Dit betreft zowel vrijwilligers in oostelijk als in westelijk Brabant. Daarbij moet bedacht worden dat het netwerk in dit jaar nog volop in opbouw was, zodat vrijwel zeker maar een deel van de gevallen waarbij er overlast was van vleermuizen of steenmarters in gebouwen bij het netwerk terecht kwam. De meldingen kwamen binnen bij of werden afgehandeld door 18 vrijwilligers. De verdeling was verre van evenredig: Antoinette van Wilgen kreeg 19 meldingen, Fons Aelberts en Jeroen Nusslein beiden 14 meldingen. Alle drie zijn ze lid van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant en handelen ze al lange tijd meldingen van vleermuizen af. De concentraties van meldingen in Dongen, Oss en Helmond op bijgaande plattegrond zijn hiervan het gevolg.

Wat betreft de vleermuissoorten ging het in 25 gevallen om de gewone dwergvleermuis, in vijf gevallen om de ruige dwergvleermuis, driemaal betrof het de gewone grootoorvleermuis en tweemaal de laatvlieger. Verder kwam er één melding binnen van een steenmarter (zie het verslagje hiervan verderop) en één van een (tamme) fret. In 44 gevallen werd niet vastgesteld om welke vleermuissoort het ging. Bij 48 meldingen werd het adres bezocht, 17 meldingen werden telefonisch afgehandeld, in 10 gevallen werd een vleermuis door een dierenambulance opgehaald en bij de vrijwilliger gebracht. Uit bijgaande grafiek (op pagina 4) blijkt dat er een duidelijke piek was van meldingen in de maand juni. Met 14 meldingen was de periode van 20 tot 30 juni duidelijk de drukste. De verwachting is dat in de komende jaren het aantal meldingen dat bij het netwerk terecht komt toe zal nemen. Vooral door bekendheid te geven aan het netwerk via de pers zullen naar verwachting meer mensen het netwerk weten te vinden.

Meldingen in 2009 per maand

De steiger stond al klaar!

Op 2 juli werd ik gebeld door Fons Aelberts uit Asten. Deze had op dat moment zelf geen tijd. Het ging om een dringende melding van vleermuisoverlast, en ik was wel in de gelegenheid bij deze mensen langs te gaan. Het ging om een adres in Vlierden, een dorpje bij Deurne. De mensen hadden al contact gehad met de gemeente.

Bij aankomst bleek dat een dakdekkerbedrijf al een steiger van 9 meter hoog had neergezet om het verwijderen van de vleermuizen te vergemakkelijken! Wat was het geval? Twee dagen eerder maakten hun burens ze er op attent dat er ongeveer 25 kleine vleermuizen onder hun dak uitkwamen. Hierop zijn ze aan het bellen gegaan, want ze wisten niet goed hoe hier mee om te gaan. Wat is het voor ongedierte, bijten ze, vreten ze aan het dak, vliegen ze in je haar, waar laten ze het nestmateriaal, mogen we ze verjagen, enzovoort? Ze verkeerden in de veronderstelling dat er een ‘deskundige’ langskwam om ze te verjagen, vandaar dus de steiger. Ze stelden het wel zeer op prijs dat er zo snel iemand was. Na uitleg dat ze niet verwijderd mogen worden, dat dit ook geen zin had, en dat ze waarschijnlijk binnen 14 dagen uit zichzelf zouden vertrekken konden ze accepteren dat ze er nú zaten. Uiteraard gaf ik ook antwoord op alle vragen die deze mensen hadden. Verder dat ze altijd weer contact konden opnemen voor hulp en advies. Ze vroegen nog wat de onkosten waren waarop ik antwoordde “niets, want daarvoor is nu juist het meldingsnetwerk”.

Wim Renders

Alarmerende melding

Op 24 september 2009 kreeg ik via Joke Polak (gemeente Helmond) een telefoontje over (vleermuis)overlast in Helmond-Zuid. De meneer die de klacht had gemeld had last van een zeer irritant geluid van beesten die zich ophielden tussen zijn plafond. Meneer was bezig met een grote verbouwing van de bovenwoning en hij werd, volgens zijn zeggen “hartstikke gek” van die “krenge”. Het was zelfs zo erg dat hij besloten had om niet meer in die woning te slapen omdat die “krenge” zo hard schreeuwden dat hij de hele nacht geen oog dicht meer deed. Om nog enigszins verzekerd te zijn van enige nachtrust, woonde hij weer thuis bij zijn ouders. Hij had, volgens zijn zeggen, al diverse mensen en instanties geraadpleegd die hem van deze plaaggeesten konden verlossen, maar helaas... Hij vond het ook geen aantrekkelijk idee om zijn plafond er uit te slopen omdat dat sinds een paar weken helemaal vervangen en gestukadoord was. Ten einde raad besloot hij om, in en om het huis, alle gaten dicht te maken om de beesten dan maar uit te hongeren, maar tot op dat moment nog steeds geen resultaat. Die “krenge” bleven maar gillen, dag en nacht!

Joke Polak had eigenlijk al het vermoeden dat het geen vleermuizen of steenmarters kon betreffen maar ze besloot toch maar om mij te bellen; wellicht dat ik enig licht in de duisternis kon brengen. Op de dag van de melding besloot ik om meteen maar de woning te bezoeken, uiteraard werd ik ook een beetje nieuwsgierig. De betreffende man wachtte me op aan de voordeur en als een woordenwaterval kwam z'n verhaal eruit. Hij had al wekenlang last, had nachtenlang niet geslapen en wat ie ook deed, die “rotbeesten” bleven maar piepen. Volgens de klager reageerden die beesten vooral op geluiden, zoals timmeren, bestek dat op het aanrecht werd gelegd, voetstappen, het blaffen van de hond en ga zomaar door..

Ook IK hoorde meteen harde en irritante piepgeluiden maar had al snel in de gaten dat dit geen, voor mij bekende, dieren konden zijn. De hele bovenverdieping lag vol met bouwmaterialen en daar besloot ik eens tussen te gaan snuffelen omdat daar, naar mijn mening, het geluid vandaan moest komen. Meneer was er echter stellig van overtuigd dat het geluid van tussen het plafond kwam en vond het maar wat raar dat ik in de dozen en tussen het bouwafval ging zoeken. Na een paar minuten had ik de boosdoeners al gevonden. Ik maakte ze meteen onschadelijk.

De bewoner wilde maar niet geloven dat hij na weken verlost zou zijn van die “irritante krenge” dus timmerde hij met alles wat los en vast zat op de muren, het plafond en het aanrecht. Ook werd met veel geweld het bestek op het aanrecht gegooid, maar de piepjes bleven uit. Hij snapte er helemaal niks van hoe ik in 's hemelsnaam die beesten het zwijgen had opgelegd! Vlug werd ie uit de droom geholpen toen ik tussen het bouw materiaal drie oude rookmelders tevoorschijn toverde waarvan de batterijen kennelijk vervangen hadden moeten worden! Die dingen geven namelijk een piepsignaal af wanneer de batterijen zwak zijn. Hij schaamde zich kapot en wist alleen nog maar “Shit!, Shit!” uit te brengen. De man was echter allang blij verlost te zijn van die “krenge” en beloofde meteen de batterijen te vervangen.

Onder het genot van een kopje koffie hebben we nog heerlijk gelachen over die “krenge van beesten” die hem het leven zo zuur hadden gemaakt.

Zo zie je maar weer dat het met klachten soms alle kanten uit kan gaan.

Fons Aelberts

De eerste ‘steenmartermelding’ van het Noordbrabantse netwerk

Op 24 juni '09 kreeg ik een telefoontje van Fons Aelberts: via de gemeente Helmond had hij bericht gekregen dat er op een adres in deze stad overlast was van een steenmarter. Door de betreffende woningbouwcoöperatie was aan een onderhoudsbedrijf opdracht gegeven de steenmarter ‘te verwijderen en af te voeren’. Gelukkig had dit onderhoudsbedrijf hier niet zomaar gehoor aan gegeven, maar was eerst op zoek gegaan naar nadere informatie. Via de gemeente kwam men zo in contact met Fons. Van de bewoners hoorde hij dat onder het dak van dit huis 's nachts met grote regelmaat lawaai was te horen. De vrouw des huizes had de marter ook gezien: een dier van een ‘paar eekhoorns groot’. Dus maakten Fons en ik een afspraak om dit adres te bezoeken en ter plekke te bekijken hoe de overlast verholpen kon worden.

Na de situatie in het huis bekeken te hebben (waar in feite niets te zien of te horen was) maakten we een ronde om het huizenblok. Belangrijk was te ontdekken hoe een steenmarter het dak kon bereiken. De dakrand stak overal zo'n 30 cm uit en was bovendien van glad plaatmateriaal waardoor het dak voor een klimmend dier onbereikbaar was. Op één plaats stond er echter een boom dicht bij een huis, en via die boom zou een marter het dak van het huizenblok kunnen bereiken. Door om deze boom een ‘marterkraag’ aan te

brengen zou deze toegangsweg afgesloten kunnen worden en daarmee de overlast verholpen moeten zijn. In deze tijd van het jaar zouden er echter nog jongen aanwezig kunnen zijn, en het afsluiten van de toegangsweg zou vrouwtje en jongen van elkaar kunnen scheiden. Om hierover duidelijkheid te krijgen moest de situatie van nabij bekeken worden. Daarom maakte ik een afspraak met een medewerker van het bedrijf dat het onderhoud verzorgt voor de betreffende woningbouwcoöperatie.

Enkele dagen later ging ik samen met deze medewerker het dak van het huis op. Om te beginnen ging ik op zoek naar de plek waar de marter onder de dakpannen zou kunnen komen. Het dak was keurig afgewerkt, met onder andere aan de onderrand van de pannen een strook met verende kunststof tenen die de toegang voor vogels onmogelijk maakten. Op één plaats ontbrak echter deze strook zodat een marter zich daar misschien naar binnen zou kunnen wurmen. Sporen in de vorm van vegen of weggeduwde bladeren waren echter niet te zien: het zag er onaangeroerd uit. Bovendien bleek de ruimte onder de dakpannen klein te zijn, tussen 5 en 10 cm hoog. Zou een marter daar onder passen?

Om meer duidelijkheid te krijgen moesten we een kijkje onder de dakpannen nemen.

Het idee dat er een steenmarter onder die pannen zou kunnen zitten maakte het werken ‘op hoogte’ extra spannend. De nokvorsten zaten met schroeven vast en toen er één was losgemaakt kwam de ‘aap uit de mouw’: daaronder bevonden zich kleine keuteltjes, die

afkomstig waren van ... vleermuizen! Er was dus geen steenmarter in het spel. Dat vleermuizen voor geluidsoverlast konden zorgen kwam door de harde, gladde platen isolatiemateriaal die zich onder de dakpannen bevonden. Hierop hadden de vleermuizen maar weinig houvast waardoor ze met hun pootjes veel en naar verhouding harde, krassende geluiden maakten. De oplossing hiervoor was eenvoudig: het aanbrengen van wat horregaas zodat de vleermuizen houvast hadden en niet meer direct op het isolatiemateriaal zouden komen. Dit kon echter alleen worden uitgevoerd in een periode dat de vleermuizen niet aanwezig zijn.

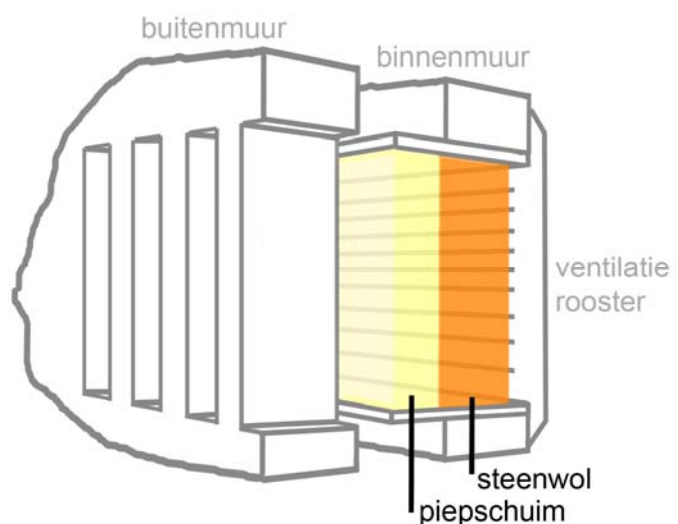
Dat het niet om een steenmarter bleek te gaan maar om vleermuizen maakt duidelijk dat je bij dit soort meldingen alle opties open moet houden. Welk dier van een 'paar eekhoorns groot' de vrouw des huizes heeft gezien blijft een open vraag!

Peter Twisk

Geluidsoverlast vleermuizen eenvoudig verholpen

Op 17 juli '09 kreeg ik een telefoontje van de gemeente Maasdonk dat een mevrouw in mijn woonplaats, Nuland, last had van vleermuizen. Diezelfde dag bracht ik een bezoek aan haar, waarbij bleek dat ze geritsel hoorde achter een ventilatierooster in de slaapkamer. Ik maakte dit rooster open, maar daarachter waren op dat moment geen vleermuizen te zien. Ik liet een folder bij haar achter en sprak met haar af dat ze me zou bellen als ze zich weer zouden laten zien.

Diezelfde avond belde ze me, maar was ik niet in de gelegenheid haar te bezoeken; we spraken af dat ik de volgende avond langs zou komen. En inderdaad, de daarop volgende avond zag ik direct bij aankomst een vleermuis uit een opening in de muur wegvliegen. Binnen een half uur volgden er nog elf die in de richting vlogen van een bomenrij aan de oostzijde de wijk. Ik vertelde de bewoonster dat de aanwezigheid van

de vleermuizen best wel bijzonder was en dat ze vrij zeldzaam zijn. Ik kreeg de indruk dat ze het ergens best leuk vond. Ze mochten dan ook blijven zitten als ze haar maar niet meer uit haar slaap hielden. Ik stelde voor te proberen de geluidsoverlast te verhelpen door aan de binnenzijde van de ventilatieopening wat isolatiemateriaal aan te brengen. Daar ging ze mee akkoord.

Op 22 juli paste ik de ventilatieopening aan met een stuk piepschuim en steenwol van 10 cm dik (waar de vleermuizen niet mee in contact konden komen). Ik sprak met de bewoonster af dat ze me zou laten weten of de overlast nu verholpen was. Op 25 juli belde ze me dat het probleem geheel verholpen was!

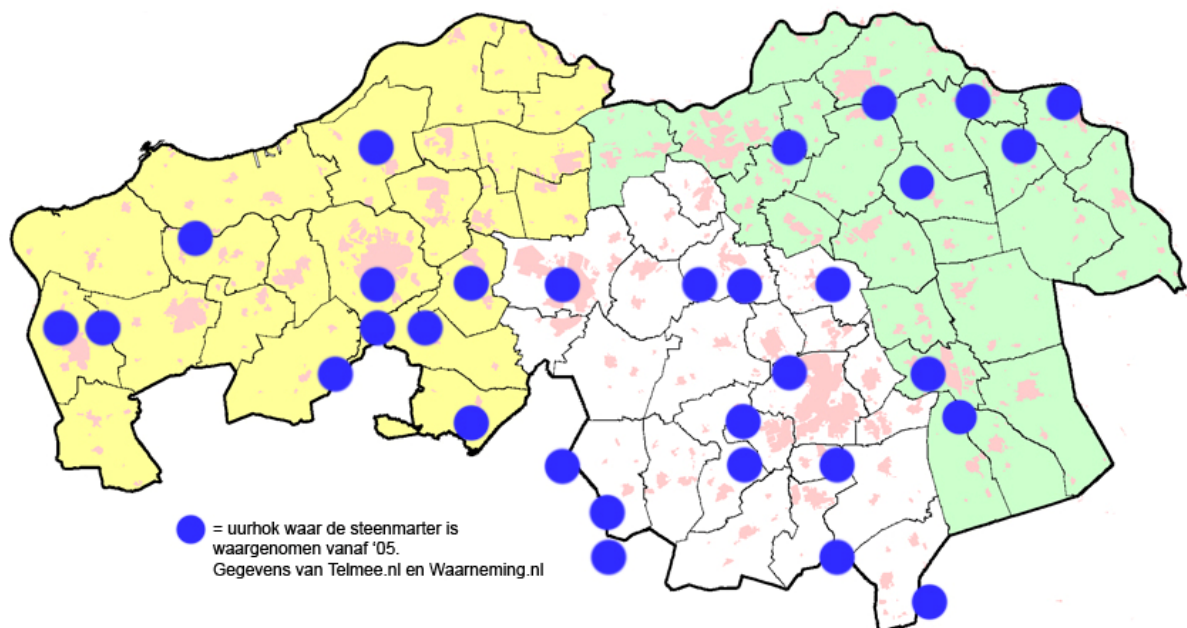
Henk de Wit.

Uitbreiding steenmarter in Noord-Brabant

De steenmarter is bezig met een opmars in heel West-Europa. Ook in Noord-Brabant is te merken dat dit dier steeds meer 'poot aan de grond' krijgt. In het afgelopen jaar werden er onder andere in Uden en bij Liessel (foto) verkeersslachtoffers gevonden. Overigens is gebleken dat ook de boommarter in onze provincie meer voorkomt dan verwacht. Met behulp van cameravallen is onder andere op de Brabantse Wal de aanwezigheid van de boommarter vastgesteld. Ook werd bij Oud Gastel langs de A17 een

verkeersslachtoffer gevonden. Boommarters lijken sterk op de steenmarter maar zijn in Nederland veel zeldzamer en genieten een strengere bescherming. Ze kunnen net als de steenmarter gebouwen als verblijfplaats gebruiken. Voordat bij overlast van een marter werende maatregelen genomen worden moet eerst duidelijk zijn of het daadwerkelijk om de steenmarter gaat.

Vleermuizen beschadigen balk

Via de Zoogdiervereniging kwam een bijzondere melding bij het netwerk. In de kapel in Groeningen, in het oosten van Noord-Brabant, huist al lange tijd een kolonie laatvliegers. In 2008 telde René Janssen bij zijn kerkzolderonderzoek hier 132 uitvliegende dieren, een bijzonder grote kolonie! Eind 2009 meldde men van de zijde van het kerkbestuur echter dat een nokbalk als gevolg van de aanwezigheid van de vleermuizen zou zijn beschadigd. Marius Janssen toog zodoende naar deze kapel om na te gaan of deze schade inderdaad door de vleermuizen zou zijn veroorzaakt. Hij berichtte hierover het volgende:

“Ik trof in de nok van de kapel enkele eikenhouten balken aan die drijf nat waren. Ik heb met zekerheid kunnen waarnemen dat het zeker geen hemelwater was. Gegeven het feit dat het dak niet lek is en dat er in 2008 veel vleermuizen zijn waargenomen door René Janssen zou het volgende plaats gevonden kunnen hebben: In de zomer is de temperatuur hoog en de relatieve luchtvochtigheid laag en verdampt de urine van de vleermuizen gemakkelijk en volledig. De zouten die altijd in urine aanwezig zijn dringen echter in het hout door en hopen zich daar op. Ik heb enkele monsters waar je kristallen kunt waarnemen. Gedurende de winter is de temperatuur laag en de relatieve luchtvochtigheid hoog, het gevolg daarvan is dat het hout door de aanwezigheid van het zout nat wordt. Zout trekt immers vocht aan.”

Schade als gevolg van de aanwezigheid van vleermuizen in een gebouw is, naar we aannemen, zeer uitzonderlijk. Daarom was belangrijk de grootst mogelijke zekerheid te hebben over de oorzaak van de schade. De monsters die door Marius werden verzameld zijn daarom door twee laboratoria onderzocht, en daaruit bleek dat er inderdaad een grote

hoeveelheid ureum en natrium in het hout aanwezig was. Om de schade te herstellen moest een nieuwe balk op de zolder aangebracht worden. Geprobeerd wordt nu financiering te vinden om de kosten die het kerkbestuur hiervoor moest maken te vergoeden; de middelen die we als netwerk op dit moment tot onze beschikking hebben zijn hiervoor (nog?) onvoldoende. Over dit bijzondere geval zal ook een kort artikel in de Vlen-nieuwsbrief worden gepubliceerd.

Peter Twisk

Vleermuizen welkom!

Gelukkig veroorzaakt de aanwezigheid van vleermuizen in een gebouw niet altijd overlast; er zijn ook mensen die blij zijn met de aanwezigheid van deze ‘medebewoners’. Zo’n geval maakte Wim Renders afgelopen zomer mee. Via internet kwam deze melding bij het netwerk terecht. In Beek en Donk bleek een kolonie gewone dwergvleermuizen te huizen achter een vensterluik. Op 28 juni telden de bewoners 82 uitvliegers, en het jaar ervoor zelfs meer dan 100. Wim maakte hiervan bijgaande foto’s.

Natuurbehoud met Brabants Landschap

Sinds 1932 strijdt Brabants Landschap voor het behoud van natuur- en landschapsschoon in Noord-Brabant. Op dit moment heeft zij verspreid over de provincie circa 16.500 ha in eigendom en beheer. Voor het kweken van meer begrip voor natuurbehoud, doet Brabants Landschap echter meer dan aankopen en beheren, namelijk: het uitgeven van boeken, gidsen, brochures en een eigen natuurtijdschrift; het uitzetten van wandelroutes en het geven van excursies.

Coördinatiepunt Landschapsbeheer

Naast het aankopen en beheren van terreinen zet Brabants Landschap zich ook in voor natuur en landschap buiten de grotere natuurgebieden. Het gaat daarbij vooral om behoud, herstel en ontwikkeling van landschapselementen in het agrarische gebied. Via voorlichting aan verschillende doelgroepen en financiële ondersteuning van projecten wordt hier invulling aan gegeven. De uitvoering van deze taak is sinds 1980 door de Provincie ondergebracht bij Brabants Landschap. Voorts coördineert zij het vrijwillig landschapsbeheer en de soortenbescherming in het agrarisch cultuurlandschap (o.a. weidevogel- en uilenbescherming). Vanaf 1993 wordt dit onderdeel het Coördinatiepunt Landschapsbeheer genoemd. Op de website van Brabants Landschap is informatie te vinden over het netwerk: <http://www.brabantslandschap.nl/soortbescherming/vleermuizen.html>

Brabants Landschap
Landgoed Nemelaer, Kasteellaan 4 in Haaren
Postbus 80, 5076 ZH Haaren
Telefoon: 0411-622775
E-mail: info@brabantslandschap.nl

Zoogdiervereniging

De Zoogdiervereniging zet zich in voor de studie en de bescherming van alle in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden. De Zoogdiervereniging is zowel nationaal als internationaal actief.

Studie en bescherming zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Kennis over aantalsontwikkeling en over oorzaken van achter- of vooruitgang van een soort is nodig voor effectieve bescherming. Daarbij is het ook belangrijk de biologie van soorten te bestuderen. De Zoogdiervereniging streeft naar het behoud van duurzame populaties. Dit betekent, dat niet alleen de belangen van individuele dieren behartigd moeten worden (verstoring van de rustplaats, opvang van zieke of verweesde dieren), maar ook dat het leefgebied van de dieren in goede conditie moet zijn en dat er voldoende ruimte is om populaties duurzaam in stand te houden. **Zoogdieren, die geef je de ruimte!**

Om de doelstelling te realiseren heeft de Zoogdiervereniging de volgende activiteiten:

- landelijke onderzoek naar voorkomen en aantalontwikkeling van zoogdieren, met de hulp van vele vrijwilligers.
- inventarisaties en advisering ten bate van ruimtelijke ordeningsvraagstukken, beheer en onderhoud van terreinen en gebouwen en ontheffingsaanvragen inzake de Flora- en faunawet.
- onderzoek naar de leefwijze van zoogdieren en het effect van beheer- en beschermingsmaatregelen.

- voorlichting over zoogdieren, hun leefwijze en hun bescherming, in de vorm van brochures, [cursussen en lezingen](#).
- advisering ten bate van wet- en regelgeving en, als het nodig is, starten we juridische procedures.
- voor de jeugd hebben we samen met zes andere organisaties de jeugdnatuurclub WILDzoekers opgericht. De WILDzoekers hebben een eigen WILDE website
- de Zoogdierverseniging heeft een databank met waarnemingen van zoogdieren: de Zoogdierdatabank

Op de website van de Zoogdierverseniging is meer informatie te vinden
 over de steenmarter via <http://www.zoogdierverseniging.nl/node/26>
 over vleermuizen via <http://www.zoogdierverseniging.nl/node/161>.
 over het netwerk via <http://www.zoogdierverseniging.nl/node/182>

Zoogdierverseniging
 Toernooiveld 1
 6525 ED Nijmegen
 tel 024 7410500
www.zoogdierverseniging.nl
info@zoogdierverseniging.nl

Voor vragen over het Netwerk Vleermuizen en Steenmarters in Gebouwen kan het beste contact opgenomen worden met:

Peter Twisk
 Jan Mosmanslaan 19
 5237 BB 's-Hertogenbosch
 073-6445664
 06-25475505
petertwisk@planet.nl

Foto's: p.4 Wim Renders; p.6 en 7 Peter Twisk; p. 8 Fons Aelberts; p. 9 Marius Janssen; p. 10 Wim Renders.